

شرح اجزای رساله تحقیقی

در این جزوه قالب سه جزء رساله یعنی " مقدمه "، " نتیجه " و " خلاصه " شرح داده شده است. بیشتر به نکات عملی توجه شده است و برای توضیح هر قسمت مثال‌هایی آورده شده است.

۱ - برای حفظ وحدت قالب رساله‌ها و نیز برای تمرین نظم فکری، توصیه می‌شود دانشجویان این تقسیم‌بندی را که تقریباً جامع انواع مطالب موجود در مقدمه و خاتمه است، رعایت نمایند. این طرح مکمل استانداردهای رساله‌نویسی در آئین نامه رساله پایانی است.

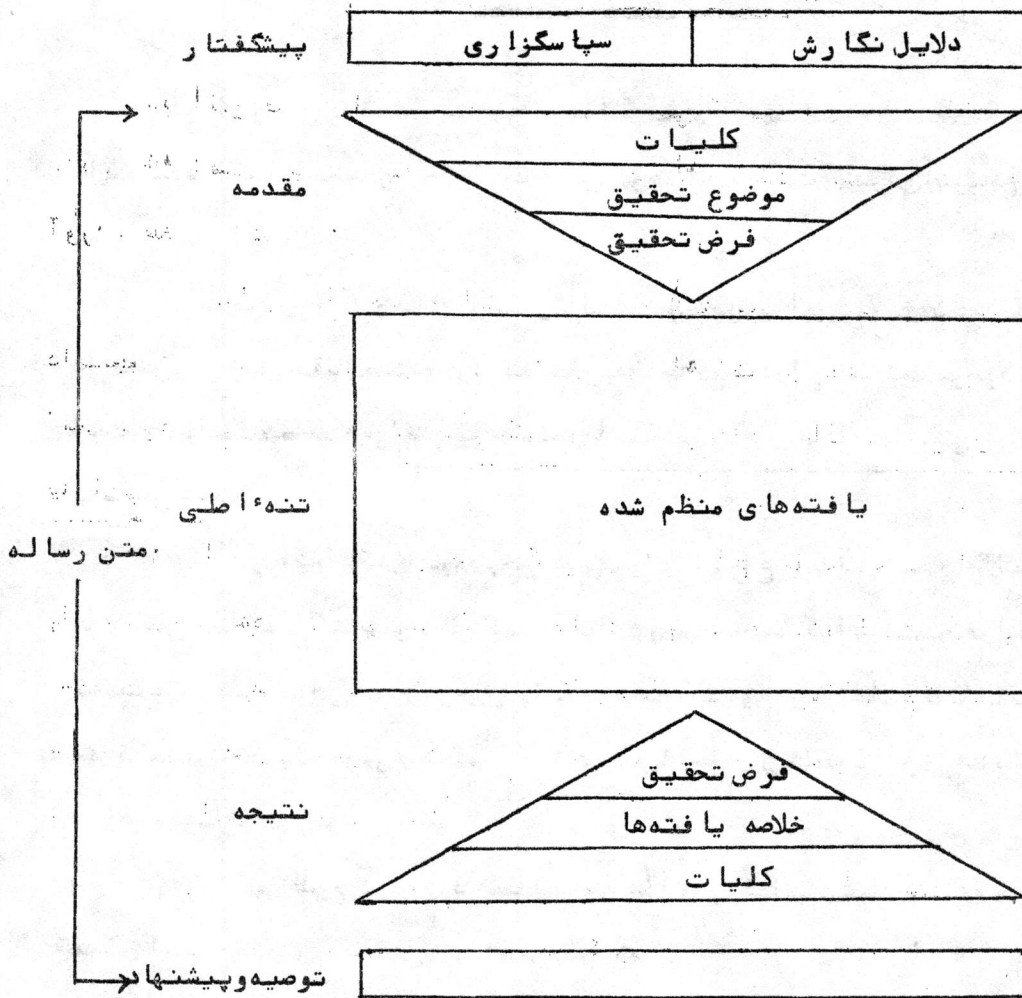
۲ - از آنجا که این طرح کلی برای انواع رساله است، لابد قسمت‌هایی از آن با بعضی رساله‌ها تطبیق نمی‌کند، لذا هر نویسنده آزاد است بفرخورا موضوع خود قسمت‌های مناسب از این طرح را انتخاب نماید و در رساله خود بگنجانند. درج حداقل سه قسمت " تعریف موضوع تحقیق"، " فرض یا سوآل تحقیق" و " سابقه تحقیقات قبلی" در همه رساله‌ها ضروری است.

۳ - این طرح در مورد مقاله و رساله و کتاب یکسان است جز آنکه به تناسب ممکن است حجم هر یک از اجزاء تغییر کند.

۴ - منبع اصلی تقسیم‌بندی‌های این طرح کتاب روش‌های تحقیق در علوم انسانی تألیف نادری و سیف‌نراقی است (صفحات ۲۱۳ - ۱۹۵). تغییراتی جهت تطبیق آن با تحقیق کتابخانه‌ای داده شده و مثال‌هایی افزوده گشته است.

ساختمان کلی مقاله یا رساله تحقیقی

متن تحقیقی از سه قسمت " مقدمه"، " تنه اصلی" و " نتیجه" تشکیل می‌شود، قبل از مقدمه جزء کوچکی بنام " پیشگفتار" دلایل نگارش را می‌گوید و بعد از نتیجه نیز جزء کوچکی بنام " توصیه و پیشنهاد" ادامه راه رساله را روشن می‌کند. تنه اصلی حدود دو سوم متن را دربرمی‌گیرد. در مورد تناسب حجم و شکل اجزاء رساله، شکل صفحه بعد راهنمای خوبی است:

۱ - پیشگفتار

این قسمت را به نام "دیباچه" و "مقدمه" هم می‌نویسند. برای تمیز آن از مقدمه متن، نام پیشگفتار یا دیباچه ترجیح داده می‌شود.

پیشگفتار، معمولاً شامل دو قسمت است: اول دلائل نگارش رساله، دوم سیاست‌گذاری. در قسمت اول مؤلف ارتباط خصوصی خود را با موضوع بیان می‌کند، چرا به موضوع علاقه‌مند شده، چرا قصد نوشتن کرده، چه مراحل را طی کرده، و چه مشکلاتی داشته‌است. معیار انتخاب و حجم اینگونه مطالب در پیشگفتار، قضاوت نویسنده است که چه قسمت از مسائل شخصی او ارزش عمومی دارد و به روشن شدن مطلب و ذهن خواننده کمک می‌کند و به این ترتیب آن را به تفصیل یا اجمال می‌نویسد.

مثال ۱ - مؤلف رساله ساختار انقلاب‌های علمی در پیشگفتار شرح آغاز تحقیق

خود را و شرح حال خود و مراحل متعدد فعالیت‌های علمی خود و مراحل رشد رساله را در طول پانزده سال تحقیق به تفصیل در ده صفحه نوشته‌است و در انتهای متذکر شده است که: "قطعات زندگینامه‌ای که این دیباچه با آغاز شد، برای اعتراف کردن به

دینی بوده است که من به دانشمندان و نیز مؤسسه‌ساختی داشته‌ام که در شکل بخشیدن به اندیشه خود از آنها مدد گرفته‌ام...

مثال ۲ - مؤلف رساله آفرینش در قرآن، پژوهشی از دیدگاه معنی‌شناختی در پیشگفتار به اختصار در یک پاراگراف می‌گوید که در هنگام تحصیل دین‌شناسی در دانشگاه توکیو به مطالعه تطبیقی ادیان سامی و بخصوص مقایسه کتابهای عهد عتیق و قرآن علاقمند شده و برای شروع در رساله دوره دکتری خود موضوع محدود "آفرینش در قرآن" را برگزیده است تا در سالیان بعد با ادامه سلسله تحقیقات خود در این زمینه به نتایج جامعتری دست یابد.

× × ×

قسمت دوم پیشگفتار جای سپاسگزاری از کسانی است که به نحوی در جریان تهیه رساله کمک کرده‌اند، اعم از کسانی که بطور مستقیم در تهیه مطالب و نگارش رساله رسانده‌اند و کسانی که غیرمستقیم با فراهم کردن زمینه مساعد همراهی نموده‌اند مانند خانواده و همسر که تحمل آنها اغلب مشوق محققان است. سپاسگزاری به حسن ادب و احترام و به اختصار نوشته می‌شود.

حجم یک پیشگفتار معمولی حدود یک تا دو صفحه است مشتمل بر دو پاراگراف: اول بیان دلایل نگارش رساله و دوم سپاسگزاری. بر حسب موضوع ممکن است پیشگفتار مفصل‌تر یا فاقد هر یک از دو قسمت فوق باشد. بعضی نویسندگان قسمت سپاسگزاری را جدا می‌کنند، بعضی مایلند که رساله خود را به فرد یا افراد خاصی تقدیم نمایند. این تقدیم نامه را در صفحاتی جداگانه قبل از پیشگفتار با ذکر جملاتی حاوی اشواق قلبی خود به اختصار می‌نویسند.

۲ - مقدمه

منظور از مقدمه، مقدمه متن است که خواننده را برای ورود به موضوع آماده می‌کند و برخلاف پیشگفتار که از مؤلف سخن می‌گوید، مقدمه از موضوع می‌گوید. حذف پیشگفتار خللی به اصل رساله نمی‌رساند ولی حذف مقدمه، رساله را ناقص می‌کند. طبق طرح صفحه دوم "مقدمه" شکل قیف دارد: با بحث در کلیات و زمینه کلی تحقیق شروع می‌شود و بتدریج با تعریف موضوع محدود شده و سرانجام در فرض تحقیق متمرکز می‌شود (از کلی به جزئی). "نتیجه" برعکس، شکل قیف وارونه دارد: با تکرار فرض تحقیق شروع و خلاصه یافته‌ها را تکرار می‌کند و سپس با بحث کلی ختم می‌شود (از جزئی به کلی).

اجزای مقدمه

در کتاب روش تحقیق در علوم انسانی، فصل اول را " طرح تحقیق " نامیده و قسمت اول آن را " مقدمه " گفته اند، به این ترتیب برای عناوین اصلی و فرعی فصل اول یکی از دو الگوی زیر را می توان پیشنهاد کرد که فقط در جزء اول نامگذاری تفاوت دارند:

فصل اول - مقدمه	فصل اول - طرح تحقیق
۱ - زمینه کلی تحقیق	۱ - مقدمه
۲ - تعریف موضوع تحقیق	۲ - تعریف موضوع تحقیق
۳ - هدف تحقیق	۳ - هدف تحقیق
۴ - فرض تحقیق (سؤال تحقیق)	۴ - فرض تحقیق (سؤال تحقیق)
۵ - اهمیت تحقیق	۵ - اهمیت تحقیق
۶ - روش تحقیق	۶ - روش تحقیق
۷ - ارزیابی منابع تحقیق	۷ - ارزیابی منابع تحقیق
۸ - محدودیت های تحقیق	۸ - محدودیت های تحقیق
۹ - تعریف واژه های تحقیق	۹ - تعریف واژه های تحقیق
۱۰ - سابقه تحقیقات قبلی	۱۰ - سابقه تحقیقات قبلی

۱ - ۲ - " مقدمه " یا " زمینه کلی تحقیق "

هدف این قسمت آماده کردن خواننده و تسهیل ورود او به موضوع است و ترسیم دورنمای کلی از مطلب در ذهن خواننده، همچنانکه در فیلم، تصویر از دورنمای شهر آغاز می شود تا بتدریج نظر را بر یک خانه یا یک فرد متمرکز کند. این قسمت را با کلیات زمینه تحقیق شروع کنید. انتخاب نوع و جهت این کلیات بستگی به دیدگاه و هدف شما دارد. ممکن است مسائل و مباحث موجود در آن زمینه را نام ببرید، یا جهات توجه و علاقه جامعه را به آن موضوع شرح دهید یا مختصری از نظریات و تحقیقات مربوط به آن زمینه را بنویسید و ...

مثال ۱ - در مقدمه تحقیق در باره معانی استعاره رنگها در آثار مبارکته می توانید از زبان استعاره و اهمیت آن در القای مفاهیم روحانی و کاربرد وسیع آن در ادیان آغاز کنید و به تحقیقاتی که زبان شناسان و دین شناسان در این حوزه نموده اند اشاره کنید و مطلب را به آنجا برسانید که در مورد آثار مبارکه هنوز تحقیقاتی صورت نگرفته است.

مثال ۲ - در مقدمه تحقیق مفهوم صلح در تعالیم ادیان می توانید به هدفهای کلی ادیان اشاره کنید و مشکلات و تناقض هایی را که جنگها و اختلافات مذهبی بوجود آورده اند، بیان کنید و لزوم بررسی علل و عوامل متعدد این اختلافات را مطرح نمایید.

مثال ۳ - در مقدمه تحقیق بررسی روشهای تشویقی در کلاسهای درس اخلاق منطقه ۲ طهران می توانید از بحث کلی در باره روشهای تربیتی و روشهای تشویقی از دیدگاه امر شروع کنید و به توجه جامعه بهائی به استفاده عملی از این روشها در تعلیم و تربیت اشاره کنید و مشکل نداشتن اطلاعات کافی در باره میزان و نحوه کاربرد آنها را در کلاسهای درس اخلاق طرح نمایید.

مثال ۴ - در مقدمه تحقیق مفهوم محبت در آثار مبارکه می توانید از تحول معانی و مفاهیم در طول تاریخ آغاز کنید و با اشاره به کاربرد مفاهیم عرفانی در آثار مبارکه، لزوم بررسی تک تک این مفاهیم را طرح نمایید.

مثال ۵ - در مقدمه تحقیق تهیه فهرست موضوعی مکاتیب می توانید از اهمیت مطالعه آثار مبارکه شروع کنید و نیاز به جمع آوری و تنظیم آنها را شرح دهید و مشکل فعلی را در مورد نبودن مجموعهها و فهرستهای دقیق و جامع از آثار مبارکه مطرح کنید.

موارد فوق به عنوان مثال گفته شد و در هر مورد ممکن است افراد مختلف بر حسب هدف و دیدگاه خود ترتیب دیگری را اختیار کنند که بهر حال از " کلیات " شروع می شود. مثلاً در مورد " مفهوم محبت در آثار مبارکه " ممکن است از بحث کلی محبت از دیدگاههای مختلف علمی و عرفانی آغاز کنید یا از سابقه تاریخی این مفهوم یا از لزوم مطالعه آثار مبارکه ...

مثال ۶ - در رساله ساختار انقلابهای علمی مؤلف در مقدمه از بحث کلی در باره تاریخ و تفاوت تلقی ما از علم بر حسب اتخاذ دیدگاههای مختلف تاریخی شروع کرده است و به تاریخ علم و چگونگی پیشرفت علمی رسیده و سرانجام نظریه انقلابهای علمی را مطرح کرده است.

در پانوش کتاب که در چاپ دوم افزوده شده، مؤلف می نویسد که اگر بخواهد در کتاب تجدید نظر کند، مقدمه را بجای " تاریخ " با بحث " ساختار جامعه علمی " شروع می نماید و دلیل این تجدید نظر را نقدهایی می داند که بر این کتاب نوشته اند و توجه او را به این نکته جلب نموده که مقدمه او کافی نبوده و باعث سوء تفاهاتی شده است که برای رفع آن باید دیدگاه دیگری در شروع مقدمه اتخاذ کند.

حجم "زمینه" کلی تحقیق "بر حسب ضرورت ممکن است یک تا چند صفحه باشد.

۲-۲- "تعریف موضوع تحقیق" یا "بیان مسأله"

هدف این قسمت تعریف و تحدید دقیق موضوع تحقیق است. بدنبال مقدمه خواننده را با زمینه کلی آشنا نموده است در این قسمت می گوئید که چه جزئی را در آن زمینه برای تحقیق برگزیده اید و آن را تعریف می کنید. همچنین ممکن است بگوئید که چرا آن را انتخاب کرده اید یا چه نیازی به تحقیق در آن مورد وجود دارد. در تحقیقات میدانی در این قسمت علاوه بر تعریف، باید عوامل موجود در مسأله و متغیرها را تفکیک و تعیین کنید.

مثال ۱- در تحقیق معانی استعاری رنگها در آثار مبارکه می توان نوشت که رنگ یکی از عناصری است که در زبان استعاری ادیان بکار رفته است و در آثار مبارکه نیز اشاره های مستقیم به معانی استعاری بعضی رنگها وجود دارد بنا بر این موضوع این رساله منحصراً جستجوی معانی رنگهاست آنطور که در آثار مبارکه مستقیماً ذکر شده یا می توان استنباط کرد.

مثال ۲- در تحقیق بررسی روش های تشویقی در منطقه ۲ طهران می توان نوشت که موضوع این تحقیق جمع آوری و ارزیابی روشهای تشویقی است که معلمان کلاس های درس اخلاق در سال های جاری در منطقه ۲ طهران بکار می برده اند. به دلیل وسعت جامعه ناچار باید دامنه تحقیق را محدود کرد و منطقه ۲ به علت تنوع خانواده های بهائی و وضع اجتماعی و اقتصادی آنها و نیز سابقه فعالیت در زمینه طرح تربیت مربی در چند سال اخیر، برای جمع آوری اطلاعات مناسب بنظر رسید.

مثال ۳- در تحقیق فهرست موضوعی مکاتیب می توان نوشت که موضوع این تحقیق تهیه فهرست موضوعی جلد اول مکاتیب حضرت عبدالبهاس بصورت استخراج و تفکیک لغات و مفاهیم و اعلام و آیات و حکایات و اشعار و امثال و تفسیرها و تبیین ها و توضیح ها و فهرست نویسی همه آنها به دو صورت الفبایی و موضوعی.

مثال ۴- مؤلف رساله "اعتیاد و شخصیت در تعریف موضوع تحقیق خود می گوید: "کتاب حاضر به جنبه های مشخصاً انسانی مسئله مواد مخدر، به دانش ما در این زمینه، به فرضیه هایی که امروزه مطرح است و همچنین به نتایجی که می توان از مجموع این بررسیها بدست آورد می پردازد."

بنا بر این "تعریف موضوع تحقیق" ادامه منطقی "مقدمه" و شرح عنوان محدود شده تحقیق است. در مواردی که عنوان تحقیق گویا و دقیق است، شاید تعریف موضوع

چیزی بیش از تکرار و شرح مختصر آن نباشد ولی در مواردی که عنوان مبهم است، شرح مطلب در این قسمت روشن‌گر است.

مثال ۵ - در تحقیق ارزیابی طرح تربیت مربی محقق موضوع تحقیق خود را چنین تعریف می‌کند: "یعنی بررسی و ارزیابی برنامه‌های انجام شده طرح تربیت مربی بر اساس هدفهای اعلام شده، یعنی بررسی خصوصیات بررسی شدنی منجر به ارزیابی طرح، یعنی می‌خواهیم بررسی کنیم که در اینگونه طرحها چگونه می‌توان میزان کارآئی را سنجید..."

بنا بر این متوجه می‌شویم که منظور خاص محقق از آن عنوان مبهم چه بوده است. در تحقیقات میدانی باید متغیرهای موجود در تحقیق را مشخص کرد.

مثال ۶ - در تحقیق تأثیر روش‌های تشویقی در مشارکت دانش‌آموزان در امور کلاس درس اخلاق بعد از تعریف موضوع باید مشخص کرد که روش‌های تشویقی مورد سنجش، متغیرهای مستقل، و میزان مشارکت دانش‌آموزان در کارهای کلاس، متغیر وابسته است و خصوصیات و سوابق دانش‌آموزان و معلم و محیط متغیرهای ناخواسته‌اند.

حجم قسمت "تعریف موضوع تحقیق" معمولاً کمتر از یک صفحه است مگر آنکه ضرورت تفصیل بیشتر را ایجاب نماید.

۳-۲ - "هدف تحقیق"

در این قسمت باید هدف کلی و آرمانی تحقیق را که در هنگام انتخاب موضوع در نظر بوده است و معمولاً وسیع‌تر و دورنگرتر از هدف جزئی و نتیجه رساله است، به اختصار نوشت.

مثال ۱ - در تحقیق فهرست موضوعی مکاتیب می‌توان هدف کلی را چنین بیان کرد: "یافتن الگویی برای تهیه فهرست موضوعی آثار مبارکه" یعنی علاوه بر هدف جزئی که تهیه فهرست موضوعی مورد نظر است، محقق هدف کلی تری نیز دارد که جستجوی الگوی مناسبی است برای کارهای مشابه در مورد آثار مبارکه که تاکنون سابقه نداشته است.

مثال ۲ - در تحقیق بررسی روش‌های تشویقی... می‌توان هدف کلی را چنین نوشت: "افزایش آگاهی مربیان و مسوولان تربیتی از مسائل عملی تعلیم و تربیت در جامعه کنونی"

مثال ۳ - در تحقیق مفهوم صلح در تعالیم ادیان محقق هدف کلی را چنین نوشته است: "تهیه مجموعه کاملی از مسائل راجع به صلح در ادیان بجهت تسهیل"

مراجعه علاقمندان و محققان، " میراث فرهنگی و تاریخی ایران، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۰، شماره ۴ - مؤلف رساله مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام در مقدمه،

هدف خود را چنین می نویسد: " هدف کلی این کتاب بدست دادن یک نظریه کلی است راجع به سیستم مالی موجود در شرق و غرب امپراطوری اسلامی"

قسمت " هدف تحقیق " بسیار مختصر و در چند سطر نوشته می شود.

۴ - ۲ - فرض تحقیق (تز تحقیق) یا سوال (های) تحقیق

در این قسمت فرض تحقیق خود را بصورت گزاره خبری در حد یکی دو جمله بنویسید. این فرض باید از هدف و موضوع تحقیق مشتق شده باشد و طوری مطرح شود که قابل بررسی و آزمایش باشد و نیز فشرده و موجز باشد. تمام رساله در حقیقت در حکم شرح و بسط این فرض است.

مثال ۱ - در تحقیق مفهوم صلح در تعالیم ادیان نویسنده فرض تحقیق را چنین نوشته است: " تمام ادیان منادی صلح بوده اند و تحقق این صلح تدریجی و تکاملی بوده است. " این تز را نویسنده با استفاده از بیانات مبارکه حضرت عبدالبهاء تهیه کرده است و قصد دارد با استخراج شواهد و مدارک و تنظیم آنها نشان دهد که اولاً تعالیم دینی در جهت صلح بوده است و ثانیاً در طول تاریخ ادیان از حیث استقرار عملی صلح، سیر تکاملی و تدریجی مشاهده می شود، اما از آن جهت که گفتیم عبارت تز باید طوری بیان شود که قابل بررسی باشد می توان قسمت اول را به صورت دقیق تر چنین گفت: " دعوت به صلح وجه غالب در تعالیم تمام ادیان بوده است. " در شکل اول، معلوم نیست که چه مقدار توجه و دعوت به صلح برای اطلاق منادی بودن کفایت می کند. در شکل دوم این مسأله حل شده و عبارت تز بخوبی با جستجو در تعالیم دینی و تاریخ ادیان قابل بررسی و نتیجه گیری است.

مثال ۲ - در تحقیق تأثیر روش های تشویقی در مشارکت شاگردان در امور کلاس درس اخلاق، ممکن است تز تحقیق بر اساس یافته های قبلی محقق چنین مطرح شود: " تشویق در برابر رفتار مطلوب، میزان مشارکت دانش آموزان را در کارهای اجزائی کلاس درس اخلاق زیاد می کند " در این جمله حداکثر اجمال بکار رفته و تک تک کلمات معنی دار و غیر قابل حذفند.

مثال ۳ - در رساله اعتیاد و شخصیت فرض تحقیق چنین ذکر شده است: " مشکلات ناشی از اعتیاد سه قطب دارد: ماده مخدر، شخصیت معتاد، محیط، و در تحقیق بر اساس قطب دوم، شخص نقش مهمی در تأثیرگذاری بر عوامل محیط بیرونی دارد. "

در تحقیقات میدانی که به روش آماری تحلیل می شوند، می توانید فرض پوچ را نیز بکار ببرید (کتاب روش های تحقیق در علوم انسانی، ص ۳۹ - ۳۶).

می توان بجای تز تحقیق، سؤال یا سوءالهایی مطرح کرد که پاسخ آنها نتیجه رساله باشد. اینکار روش تنظیم رساله را از روش استنتاجی به روش استقرایی تبدیل می کند. این سوءالها نیز باید مانند فرض تحقیق، دقیق و فشرده و گویا باشند، طوری که پای بندی نویسنده به کاوش در آنها، مانع از حاشیه روی او شود. اگر در انتخاب تز تحقیق مشکلی دارید می توانید سوءالهای تحقیق را طرح نمایید.

مثال ۱ - در تحقیق معانی استعاری رنگها در آثار مبارکه ممکن است اینگونه

سوءالها را مطرح کنیم: ۱ - چه رنگهایی در آثار مبارکه ذکر شده اند؟

۲ - در باره هر کدام چه معانی ذکر شده است؟

۳ - سابقه معنای آنها در دوره اسلام چه بوده است؟

مثال ۲ - در تحقیق بررسی روش های تشویقی در ... این سوءالها مطرح می شود:

۱ - چه روش های تشویقی در کلاس ها اعمال می شود؟

۲ - میزان کاربرد هر کدام چقدر است؟

۳ - آیا نحوه انجام آنها مشابه یا متفاوت است؟

۴ - منابع معلمان در آموختن این روشها چه بوده است؟

۵ - شرح هر روش با توجه به کتب تعلیم و تربیت، چیست؟

هنگام جمع آوری اطلاعات، در تنظیم پرسشنامه یا مصاحبه باید برای هر کدام

از این سوءالها، قسمت بخصوصی در نظر گرفت و پاسخ مجموعه این سوءالها رساله های توصیفی در مورد چگونگی و کاربرد روش های تشویقی در یک منطقه خاص است.

مثال ۳ - مؤلف رساله مالیات سرانه در اسلام، در مقدمه، سؤالهای تحقیق

خود را چنین می نویسد: عربها در ممالک مفتوحه چه نظاماتی مقرر داشتند؟ تأثیر

این نظامات در نقشه های سیاسی خلفا چه بود؟ تاچه اندازه اسلام آوردن اهل کتاب

دولت عربی را به ورشکستگی تهدید می کرد؟ آیا سیستم مالیاتی عامل مهمی در عدم

ثبات اجتماعی عراق و توفیق نهضت عباسیان بوده است؟ علاوه بر آن مؤلف در فصل

اول کتاب نظریه مورد بحث خود را (فرض تحقیق) نیز طرح می کند (ص ۴۳)

مثال ۴ - با مطالعه مقدمه رساله نقد ادبی سؤال تحقیق آن را می توان

چنین استخراج کرد:

آیا برای توضیح و قضاوت در باره یکاثر ادبی، منتقد می تواند و باید

اساس و معیارهای عینی را در یک حکم جزمی یا یک علم جستجو کند؟

حجم قسمت "فرض تحقیق" یا "سؤال های تحقیق" با توجه به فشردگی آن بسیار کوتاه و در حد چند سطر تا حداکثر یک صفحه است.

۵-۲- اهمیت تحقیق

در این قسمت به اختصار بنویسید که این تحقیق چه اهمیت خاصی دارد. هر تحقیق، غیر از نفع آنی و شخصی که ازدیاد آگاهی محقق نسبت به موضوع است، فواید دیگری هم دارد، مثلاً؛ راهی را می گشاید، گوشه تاریکی را روشن می کند، پایه های برای تحقیقات بعدی می شود، اشتباهی را اصلاح می کند و ...

مثال ۱- مؤلف رساله مفهوم صلح و تعالیم دینی با توجه به آنکه می داند بحث جدیدی ارائه نکرده است، اهمیت کار خود را در این می داند که تاکنون مطالب این مبحث بطور جامع و یکجا در دسترس نبوده است و حاصل این تحقیق فرصتی است برای علاقمندان که آثار موجود در این زمینه را مرور نمایند.

مثال ۲- در رساله فهرست موضوعی مکاتیب می توان بر اهمیت آن در تسهیل دسترسی خوانندگان آثار مبارکه تأکید کرد و اینکه با یافتن الگوی مناسب فهرست نویسی آثار در آینده می توان فهرست های جامع و کتابشناسی ها تهیه کرد.

مثال ۳- نویسنده رساله تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون در مقدمه اهمیت نوشته خود را در آن می داند که "... بتواند سرنخ هایی به منظور تحقیقات و تألیفات بیشتری در زمینه مورد بحث به دست پژوهندگان بدهد."

مثال ۴- مؤلف رساله مالیات سزانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام، اهمیت کار خود را از دو جهت می داند یکی تهیه کتابی که موضوع را بطور کلی و عمومی مورد مطالعه قرار دهد و بکار دانشجویان تاریخ بیاید و دیگر نشان دادن و اصلاح اشتباهاتی که در استنباطات محققان غربی راجع به پیدایش و تحولات سازمان مالی دولت عرب وجود دارد.

قسمت اهمیت تحقیق به اختصار و در حداکثر یک صفحه نوشته می شود.

۶-۲- روش تحقیق

در این قسمت ابتدا روش تحقیق انتخابی را بنویسید؛ کتابخانه ای یا میدانی یا ترکیبی از آن دو. سپس نوع تحقیق را بنویسید، مثلاً تحقیق ادبی، تاریخی، توصیفی ... (از تحقیقات کتابخانه ای) و تحقیق توصیفی، تاریخی، همبستگی، علی، نیمه تجربی... (از تحقیقات میدانی).

در تحقیق میدانی، جزئیات روش تحقیق از قبیل روش جمع آوری اطلاعات، روش نمونه‌گیری و روشهای آماری مورد استفاده در تجزیه و تحلیل اطلاعات را دقیقاً شرح دهید.

در تحقیق کتابخانه‌ای در مورد منابع جمع آوری اطلاعات توضیح دهید. مقصود از این توضیح آن است که معلوم شود تا چه حد بر منابع تحقیق احاطه داشته‌اید و به انتخاب منابع معتبر و دست‌اول توجه نموده‌اید. شاید به علت محدودیت‌هایی، به همه منابع موجود دسترسی نیابید ولی توضیح شما در این قسمت نشان می‌دهد که در جستجوی منابع اهتمام ورزیده و متوجه نقص منابع خود بوده‌اید و از این جهت با کسی که از سر ساده‌انگاری از چند منبع ساده و دم دست استفاده می‌کند و به قصور خود در جستجوی منابع گمان هم نمی‌برد، فرق دارید.

مثال ۱ - در رساله مفهوم صلح در تعالیم ادیان نویسنده می‌گوید که در بررسی تعالیم دینی سعی کرده مطالب را از منابع دست‌اول یعنی کتب مقدسه استخراج کند و به علت تفاوت‌های موجود در ترجمه‌های این کتابها و تفسیر لغات آنها، معتبرترین ترجمه‌ها و مورد قبول‌ترین تفسیرها را انتخاب کرده است و در بررسی وقایع تاریخی سعی نموده از کتابهای مشهور تاریخی که بیطرفی و بیغرضی آنها نسبتاً شناخته شده است، استفاده کند و در بررسی آراء مختلف در مورد جنگهای دینی سعی کرده کسبه نظریات هر گروه را از نوشته‌های خودشان استخراج نماید و توضیح داده است که وجود دائرةالمعارف صلح به زبان انگلیسی و مقاله "جنگهای دینی" به انگلیسی در دائرةالمعارف دینی اطلاع یافته ولی به علت محدودیت‌های محلی دسترسی به آنها نداشته است.

مثال ۲ - در رساله تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون، مؤلف در مقدمه می‌نویسد: "... از آنجا که بسیاری از منابع مورد نیاز قابل دسترسی در ایران نبود، نگارنده به منابع اندکی که فعلاً توانسته بود بدست‌آورد اکتفا کرد تا سخنی بر مبنای تحقیق از تأثیر جهان بینی ایرانی بر فلسفه افلاطون بمیان آورد و بر مبنای آن آرزو کند پایان نامه‌هایی در رشته‌های ذی‌علاقه و ذینفع در دانشگاههای ایران در مورد این یا آن گوشه از این اقیانوس عظیم، برخوردار جهان بینی ایرانی با جهان بینی یونانی و ..."

حجم قسمت "روش تحقیق" بر حسب ضرورت از یک تا چند صفحه خواهد بود.

۷ - ۲ - ارزیابی منابع تحقیق

این قسمت بیشتر مربوط به تحقیقات کتابخانه‌ای است ولی در تحقیقات میدانی هم گاهی لازم می‌شود. در اینجا منابع عمده تحقیق را معرفی و ارزیابی کنید. هدف این قسمت نشان دادن توجه و آگاهی شما نسبت به درجه اعتبار منابع است. لازم است منابع ناآشنا و حتی منابع آشنا را معرفی و انتخاب هر کدام را به عنوان مرجع توجیه نمایید.

در ارزیابی هر منبع بعد از مشخصات آن بنویسید که چرا آن را معتبر می‌شمارید؛ آیا نویسنده آن در زمینه مورد بحث صاحب نظر و دارای صلاحیت است؟ آیا مترجم آن فرد معتبری است؟ آیا به نظر اهل فن کتاب معتبری شمرده می‌شود؟ منابع خود کتاب چه بوده‌اند؟ آیا محققان و مؤلفان معتبر به آن کتاب استناد جسته‌اند؟ اگر ترجمه است آیا اطمینان دارید که ترجمه آن دقیق و درست است؟ آیا تحقیقی است؟ در این صورت آیا خصوصیات یک تحقیق سالم و علمی در آن مشاهده می‌شود؟ اگر تالیفی است آیا مؤلف در نقل مطالب و آراء امانت را رعایت کرده است و در انتخاب مطالب وسیع - النظر بوده است؟ اطلاعات آن جدید است یا قدیمی؟ دست اول است یا دست دوم و سوم؟ توجه داشته باشید که در تحقیق باید حتی المقدور در مورد مطالب مهم به منابع دست اول مراجعه کنید. یعنی اگر در نوشته‌ای می‌خوانید که فلان نویسنده چنین نظریه‌ای داشته، ارجح آن است که به اصل اثر او مراجعه نمایید و نظریه را از زبان خود او بشنوید و به نقل آن از منابع دست دوم و سوم اکتفا نکنید.

آثار مبارکه و دستخطها، مطلقاً جزو منابع معتبرند و بلکه ملاک و میزان قضاوت ما محسوب می‌شوند و نیاز به ارزیابی ندارند مگر از حیث صحت نسخه مورد استفاده. اما نوشته‌های نویسندگان بهائی را باید ارزیابی کرد.

مثال ۱ - محقق در رساله خود قصد استخراج مطالبی از کتب مقدسه قبل از جمله "اوستا" را داشته است. در مراجعه به کتابشناسی‌ها، متوجه شده که شش ترجمه فارسی از اوستا و تعداد زیادی ترجمه‌های کامل یا ناقص به زبانهای انگلیسی، فرانسه و آلمانی موجود است. به علت عدم تسلط بر زبان از ترجمه‌های فرنگی منصرف شده و با پرسش از اهل فن دریافته است که دو تا از ترجمه‌های فارسی از حیث دقت علمی و زبان‌شناسی اعتبار بیشتری دارند و در نتیجه آنها را ملاک کار خود قرار داده و مختصری از یافته‌های خود را در باره ترجمه‌های مختلف اوستا و دلایل انتخاب آن دو ترجمه را در بخش ارزیابی منابع نوشته است.

مثال ۲ - در یک تحقیق لازم آمد که محقق به کتاب تاریخ ادیان مراجعه کند.

کتاب تاریخ جامع ادیان، تالیف جان ناس در دسترس بود. علیرغم شناخت متعربان از این کتاب محقق لازم دانست که پرس و جوی دقیق تری در باره صحت و اعتبار اصل کتاب و ترجمه آن بعمل آورد و در نتیجه دریافت که اولاً اصل اثر از حیث مطالب قدیمی است و اعتبار علمی و دانشگاهی ندارد و بیشتر بکار اطلاعات عمومی خواننده عادی می خورد تا تحقیق علمی، و ثانیاً ترجمه فارسی آن پرخطاست، در ترجمه اعلام و اصطلاحات آن دو دقت بکار نرفته و قسمتهایی از کتاب در حد جمله و حتی گاهی چند صفحه ترجمه نشده است. در نتیجه محقق تصمیم گرفت قسمت های مورد نظر از ترجمه را با اصل انگلیسی مطابقت دهد و برای بحث عمیق تر به سراغ کتاب دیگری برود.

ارزیابی منابعی از قبیل اسناد و مدارک تاریخی و خاطرات کتبی و شفاهی، چه از جهت اصالت و اعتبار اصل نوشته و چه از جهت ترجمه بسیار مهم است. مجموعه کتابهای مصباح هدایت نمونه خوبی از تحقیق تاریخی است که مؤلف فاضل آن در ضمن شرح حالها مدارک و منابع را ارزیابی کرده است و تا صحت آنها را مسلم ندانسته استفاده نکرده است و برای اطمینان خوانندگان مختصراً ارزیابی خود را در مورد مدارک نیز نوشته است.

گاهی ماهیت تحقیق ایجاب می کند که ارزیابی منابع به تفصیل نوشته شود. مثال ۳ - در کتاب تفسیر قرآنی و پیدایش زبان عرفانی نویسنده که یک شرقشناس فرانسوی است به جستجوی ریشه های اصطلاحات عرفانی در اسلام می پردازد تا روشن کند که آیا تفسیر استعاره عرفانی از اصطلاحات دینی، ریشه در تفسیرهای قرآنی دارد یا بقول فقها بدعت بعدی است. برای اینکار به جستجو در کتب و متون تفسیر پرداخته ولی متذکر بوده است که تفسیرهای متأخر به علت تأثر از اندیشه های نو-افلاطونی نمی توانند نماینده تفسیر اولیه اسلامی باشند و از میان تفسیرهای کهن تفسیر "مقاتل بن سلیمان" را برگزیده است و در مورد اصالت و اعتبار آن و جایگاه آن از نظر مورخان و محققان و فقیهان و موافقان و مخالفان و معیارهای گزینش آن به تفصیل در چندین صفحه بحث نموده است تا پایه اولیه تحقیق خود را استوار کرده باشد.

مثال ۴ - در کتاب مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام از آنجا که یکی از پایه های نظریه قبلی این بوده که اصولاً نوشته های فقها و مورخان عرب مملو از ضد و نقیض و نادرست و در نتیجه غیرقابل اعتماد و نامعتبر است، لذا مؤلف یک فصل از کتاب را به ارزیابی این منابع و نیز ارزیابی تحقیقات قبلی و منابع و روش آنها اختصاص داده است تا صحت منابع مورخان عرب و اشتباه نظریه پردازان را

نشان دهد. مطالعه این فصل از آن کتاب (ص ۴۴ - ۳۰) جالب و آموزنده است. بنا بر این چون منابع تحقیق پایه‌هایی هستند که تحقیق خود را بر آنها استوار می‌کنید، باید در انتخاب و ارزیابی آنها دقت کافی مبذول فرمایید و قسمت ارزیابی منابع باید نمودار توجه شما به این مسئله باشد. حجم این قسمت بستگی به وسعت و اهمیت منابع دارد.

۸ - ۲ - محدودیت‌های تحقیق

این بحث مربوط به تحقیقات میدانی است و در این تحقیقات دو نوع محدودیت قابل کنترل و غیرقابل کنترل توسط محقق، وجود دارد که باید آنها را مشخص کرد. در این مورد برای شرح بیشتر به کتاب روش‌های تحقیق در علوم انسانی، ص ۵۴ - ۵۳ مراجعه نمایید.

۹ - ۲ - تعریف واژه‌های تحقیق

در این قسمت در صورت لزوم واژه‌های کلیدی و مهم موجود در عنوان و موضوع تحقیق را شرح دهید. هدف این قسمت ایجاد زبان مشترک بین محقق و خواننده است. این مطلب بخصوص در مورد "مفاهیم" ضرورت پیدا می‌کند، زیرا تصور و تصدیق مفاهیم در نزد افراد مختلف، متفاوت و حتی گاهی متضاد است.

مثال ۱ - در عنوان‌های معانی استعاری رنگها در آثار مبارکه و فهرست موضوعی مکاتیب و تاریخچه قلعه شیخ طبرسی معانی واژه‌ها واضح و بدیهی است. بنا بر این می‌توان از تعریف آنها صرف‌نظر کرد و نیازی به نوشتن این قسمت نیست.

مثال ۲ - در رساله شرح لوح احمد باید واژه "شرح" را شرح داد.

مثال ۳ - در رساله اعتیاد و شخصیت، مؤلف مفاهیم "اعتیاد" و "شخصیت" و "شخصیت معتاد" را با استناد به مراجع معتبر تعریف کرده و ملاک کار خود قرار داده است.

مثال ۴ - در رساله مهاجرت روستائیان، مؤلف چند صفحه در توضیح معانی مهاجرت و روستایی و مهاجرت روستایی و معادلهای آن یعنی کوچ داخلی، ترک روستاها، ترک زمین، ترک زمین کشاورزی، مهاجرت کشاورزی، از جمعیت خالی شدن روستاها کاهش نفوس روستاها که همگی از اصطلاحات رایج در جامعه‌شناسی اند، نوشته است و تفاوت‌های ظریف و دقیق آنها را نشان داده است، زیرا بقول مؤلف: "کلمات بویژه در مورد مسائل اجتماعی بار معنایی خاصی دارند. انتخاب یک عبارت گاهی جای مؤلف را در طبقه‌بندی [از نظر تعلق به یک دیدگاه خاص] معین می‌کند و حتی به تفکر او جهت

می دهد. " چهار جهت ...

مثال ۵ - در تحقیق میدانی بررسی و ارزیابی طرح تربیت مربی بر اساس

هدفهای اعلام شده، یک محقق که از دیدگاه خاص آماری به ارزیابی طرح پرداخته است،

واژه‌های تحقیق خود را با معیارهای عینی با دقت زیاد چنین تعریف کرده:

۱ - ارزیابی یعنی میزان رضایت استفاده‌کنندگان از برنامه‌ها < یا > ۱
میزان فعالیت و بودجه مصرف‌شده

۲ - طرح تربیت مربی یعنی ...

۳ - اهداف طرح یعنی ...

۴ - میزان فعالیت (در تعریف ارزیابی) یعنی ساعات کار انجام شده x تعداد

افراد فعال

۵ - رضایت (در تعریف ارزیابی) یعنی اعلام پاسخ مثبت از سوی استفاده‌کنندگان

در مقابل پرسش‌های مربوط به "باید" ها .

مثلاً: آیا سرمربی‌ها نیاز شما را در دادن اطلاعات دقیق در مورد هر روش

برآورده می‌کنند؟ بله خیر

و یا اعلام پاسخ منفی در مقابل پرسش‌های مربوط به "نباید" ها

مثلاً: آیا سرمربی‌ها در پاسخگویی به سوءالهای خود ضعیف می‌یابید؟

بله خیر

۶ - استفاده‌کنندگان یعنی مربی‌ها

به این ترتیب محقق معیارهای دقیق و قابل اندازه‌گیری جهت ارزیابی موفقیت

طرح تعیین کرده است، ممکن است خواننده با دیدگاه و معیارهای محقق موافق نباشد،

ولی با این تعریفها لاقلاً متوجه طرز کار و نتیجه‌گیری او می‌شود و بحث در مورد

معیارها را از بحث در مورد روش تحقیق و نتیجه‌گیری جدا می‌کند.

گاهی ممکن است شرح واژه‌های تحقیق قسمتی از متن را تشکیل دهد، مثلاً در مورد

"شرح"، شاید فصلی از رساله را به توضیح و سابقه "شرح نویسی" و انواع آن

اختصاص دهید. در این مورد کافی است در تعریف واژه‌های تحقیق به اختصار اشاره کنید

که شرح آن در فصل دیگری خواهد آمد.

مثال ۶ - در رساله ساختار انقلاب‌های علمی مؤلف به تفصیل در یک فصل در

واژه کلیدی "علم هنجاری" و "نمونه" را که در متن بسیار بکار رفته است، شرح

می‌دهد.

حجم قسمت "تعریف واژه‌ها" بستگی به موضوع دارد.

این قسمت از اجزاء مهم رساله تحقیقی است که متأسفانه اغلب توجه کافی به آن نمی شود. تحقیقات قبلی در حقیقت پله‌هایی هستند که محقق از آنها بالا می رود تا به چشمانداز وسیع تری دست یابد. در صورت عدم توجه به این سوابق، ممکن است تمام رساله تکرار باشد و شاید یافته‌های آن حتی کمتر از یافته‌های محققان گذشته شود. البته این سوابق نیز جزء منابع تحقیق اند و در این مورد هم مشکل محققان در دسترسی به منابع و سوابق قابل انکار نیست ولی همچنانکه قبلاً گفته شد محقق باید در رساله خود نشان دهد که حداکثر کوشش خود را برای یافتن این منابع نموده است.

در این قسمت باید چکیده جامعی از آراء و نظریات محققان راجع به موضوع تحقیق را بنویسید و بخصوص به آثار کسانی که در آن زمینه تحقیق اصیل ارائه داده‌اند، توجه نمایید. قبلاً در ارزیابی منابع، مشخصات و صحت و اعتبار این سوابق را نوشته‌و در اینجا خلاصه آنها را از حیث یافته‌ها و نظریات و میزان اهمیت و تأثیر آنها در دیگران و ... می نویسید.

مثال ۱ - فرض کنید در رساله طرح و تعالیم دینی، منابع شما عبارتند از کتاب مقدس، اوستا، قرآن، مجموعه آثار مبارکه، تاریخ جهان، تاریخ تمدن و پیل دوران، و دو مقاله تحقیقی: (۱) راجع به علل جنگهای مذهبی و (۲) راجع به اثبات صلح جویی ادیان. قبلاً در ارزیابی منابع تمام این منابع را معرفی و ارزیابی کرده‌اید. حال قسمت سوابق تحقیق از آن میان فقط سه منبع را یعنی تاریخ تمدن و پیل دوران (به لحاظ آنکه علاوه بر وقایع نگاری بحث و نتیجه‌گیری و ارائه نظریات نیز نموده است) و دو مقاله تحقیقی را به عنوان سوابق تحقیق معرفی می کنید و خلاصه یافته‌ها و نظریات هر کدام را می نویسید.

مثال ۲ - در کتاب تفسیر قرآنی و پیدایش زبان عرفانی، مؤلف دو تحقیق مهم را به عنوان سابقه کار خود ذکر می کند: یکی تحقیق "ماسینیون" تحت عنوان تحقیق در مبادی اصطلاحات عرفان اسلامی و دیگری تحقیق "هلموت ریتز" تحت عنوان دریای جان که هر دو از مآخذ عمده تحقیقات عرفان اسلامی بشمار می روند و هنوز بعد از گذشت هفتاد سال از اولی و چهل سال از دومی، بهترین مراجع در این زمینه شمرده می شوند و مؤلف با شرح خصوصیات هر کدام، وجوه اهمیت و یافته‌ها و نظریات هر یک را می نویسد و تحقیق خود را مکمل آن دو می شمارد.

مثال ۳ - در رساله تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون، مؤلف در طی یک فصل در حدود ۳۰ صفحه، تحت عنوان "بررسی وضع پژوهش در باره تأثیر

فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون" نام و مشخصات و آراء و نظریات محققان معروف شرق و غرب را در این زمینه می آورد و بنحو جالبی آنها را ضمناً نقد و ارزیابی می کند. جمعاً حدود ۵۰ مورد سابقه تحقیقی در این فصل بررسی شده است که ۷ مورد مربوط به نویسندگان و محققان ایرانی و باقی تحقیقات محققان غربی است. مطالعه این فصل از این کتاب چه از لحاظ الگوی کار و چه از لحاظ موضوع جالب و آموزنده است.

در جستجوی سوابق باید مفاهیم اصلی موجود در موضوع تحقیق را تجزیه کرده و سابقه هر کدام را جداگانه تحقیق نمایید.

مثال ۴ - در تحقیق تأثیر روش های تشویقی در مشارکت دانش آموزان در امور

کلاس های درس اخلاق، باید سابقه تحقیقات قبلی راجع به "روش های تشویقی" و راجع به "آموزش فعال کودکان" را جداگانه بررسی و جمع آوری کرد.

با این همه اگر سابقه ای برای تحقیق خود نیافتید، بنویسید که "سابقه ای ندیده و نیافته اید" و نه اینکه "وجود ندارد" (محقق باید در بکار بردن الفاظ بسیار محتاط باشد).

اگر چه تحقیقات زیادی راجع به مسائل امری در دست نیست ولی در باره پاره ای از اجزای آنها اغلب می توان به تحقیقات قبلی دست یافت. مثلاً در باره "صلح در دیانت بهائی" شاید مقاله ای نیابیم ولی راجع به "صلح" می توان تحقیقات مفصلی را سراغ گرفت و راجع به "معانی استعاری در آثار مبارکه" اگر هم از مقاله "رنگها در آثار بهائی" نوشته وحید رافتی و مقاله انگلیسی "ماهیت استعاری جهان فیزیکی در آثار بهائی" اطلاع نداشته باشیم (به علت فقدان فهرست های امری)، باید بتوانیم حداقل از تحقیقات مهم "تیتوس بورکهارت" و "فریتوشوان" و "میرچالیا" راجع به زبان رمزی در مذاهب، که برخی از آنها به فارسی هم ترجمه شده است، خبر بگیریم.

حجم قسمت "سابقه تحقیقات قبلی" بستگی به موضوع دارد.

x x x

شرح اجزای مقدمه به انتها رسید. اینک شرح دو قسمت دیگر از رساله یعنی

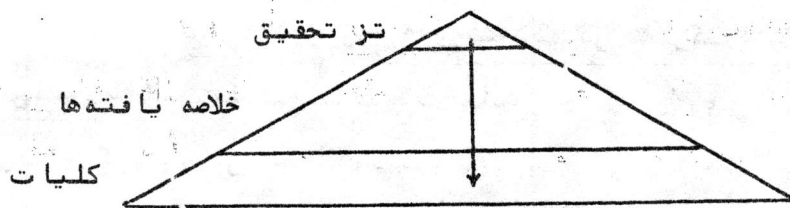
"نتیجه" و "خلاصه".

۳ - نتیجه

این قسمت را "خاتمه" یا "مؤخره" هم می نامند. "نتیجه" بعد از ارائه

یافته‌ها و بحث‌نوشته می‌شود. گاهی بحث و نتیجه را با هم می‌نویسند. در بعضی تحقیقات مثلاً شرح‌ها و فهرست‌ها، نتیجه تحقیق همان یافته‌هاست و ممکن است نیازی به نوشتن نتیجه احساس نشود ولی حتی در همان نوشته هم اگر در فرض و سوءال تحقیق دقت کنیم، می‌توانیم حاصل یا جواب آنها را در نتیجه خلاصه نماییم.

از نظر قالب، نتیجه با تکرار تز تحقیق یا سوءال تحقیق شروع می‌شود و با خلاصه مطالب تنه اصلی و ربط آن به تز یا سوءال تحقیق ادامه می‌یابد و سرانجام با تعمیم نتیجه به موضوع کلی می‌رسد یعنی از جزئی به کلی نوشته می‌شود، به شکل کیف و ارونه یا مخروطی که رأس آن در بالاست.

در مورد طرز نگارش نتیجه چند نکته قابل توجه است:

در قسمت "نتیجه" نباید هیچ یافته جدیدی را که قبلاً در تنه اصلی ذکر نشده، مطرح کنید. جای یافته‌ها در تنه اصلی است و نتیجه، محل تکرار خلاصه آنها و جمع بندی است.

از حیث محتوا و شیوه استنتاج، "نتیجه" باید کاملاً متکی بر یافته‌های متن باشد، طوری که خواننده صرف‌نظر از اطلاعات قبلی خود، به صرف استفاده از یافته‌ها به همان نتیجه برسد. برای اینکار علاوه بر اینکه باید شواهد کافی در تنه اصلی آورده شده باشد، ترتیب و نظم آنها نیز باید با جهت نتیجه‌گیری هماهنگ باشد. مثلاً اگر شواهد کافی از آثار مبارکه برای اینکه علل مشکلات عمده جهان، اعراض مردم از تعالیم الهی است، نیاورده‌اید، نمی‌توانید با اتکاء به دانسته‌های قبلی خود (که در متن نیامده است) در "نتیجه" بنویسید که: علل مشکلات جهان امروز اعراض مردم از تعالیم الهی است، زیرا این نتیجه رساله شما نیست و به صرف مطالعه رساله شما نمی‌توان به این نتیجه رسید. اگر شواهد کافی مناسب آورده باشید و آنها را به نحو منظمی ارائه کرده باشید می‌توانید بنویسید: شواهد ذکر شده در آثار مبارکه نشان می‌دهد که علل مشکلات... که در این صورت هر خواننده‌ای نتیجه‌گیری شما را منطقی می‌یابد.

لحن "نتیجه" باید مشابه متن و از زبان نویسنده و با اشاره مستقیم به متن باشد. مثلاً بنویسید: چنانکه در جدول (۱) دیدیم روش‌های تشویقی... و بنویسید: در این رساله نشان داده شده است که روش‌های تشویقی... لحن دوم در نوشتن

" خلاصه " بکار می رود.

مثال ۱ - خلاصه‌ای از فصل " نتیجه " رساله اعتیاد و شخصیت :

نخستین نتیجه‌ای که می توان از این تحقیق گرفت سه قطبی بودن مشکلات تکرار فرض ناشی از انواع اعتیاد است ... نتیجه‌گیری بعدی مرتبط با نتیجه‌گیری اول بوده و منجر به هشدار به ... مطالعه انواع شخصیت‌های معتاد و دلایلی که موجب چنین رفتاری می شود ناگزیر ما را بر حذر می دارد که معتاد را به خلاصه سادگی تبه‌کار و یا بیمار بدانیم ... در میان عواملی که بر شخصیت معتاد یافته‌ها تأثیر می گذارد نباید فقط به ماده مخدر ... در طول این رساله دیدیم که نتیجه‌گیریها برای مقابله با توسعه اعتیاد ... ما اطمینان داریم که بسته به انتخاب راه حل‌ها ...

معتاد از دید محققان نمایانگر نوعی پیرایشی عمومی است که همه ما درگیریم کلیات آنیم (اشاره به مشکلات تمدن کنونی) ...

مثال ۲ - در رساله مهاجرت روستائیان فصل نتیجه چنین شروع می شود :

مهاجرت روستایی تنها یکی از اشکال بیشتر تحرک فضایی جمعیت‌هاست و تقریباً همیشه از قضاوت‌های ارزشی الهام می گیرد ... (تکرار فرض تحقیق) ... سپس خلاصه یافته‌ها را می آورد و در انتها بحث را به آینده این مهاجرت‌ها و سرنوشت شهر و روستا می کشاند (کلیات)

مثال ۳ - رساله نقد ادبی، نتیجه‌گیری خود را با تکرار تک تک سوءالهای

تحقیق و پاسخ هر کدام می نویسد: " اینک وضعیت را مشخص کنیم. آیا می توان شماری از تأییدات کامل را در باره طبیعت موضوع و روش‌های نقد گرد آورد؟ ۱ - آیا منتقد قاضی است؟ ... (جواب، خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری در مورد این سؤال) ۲ - آیا توضیح علمی اثر ادبی مفید است؟ ... (خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری) ۳ - مگر نقد کردن قبل از هر چیز " درک " کردن نیست؟ ... (خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری) ۴ - آیا نقد بدون " معیار " امکان‌پذیر است؟ ... (خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری) و در نهایت به اختصار به کلیات اشاره می کند: ... ایجاد پیوندهای جدلی بین نقد و زیباشناسی ... شایستگی آن را دارد که با روشن بینی به مشکل ذات بپردازد که بی شک دارای جنبه‌های فلسفی است . "

حجم قسمت " نتیجه " بسته به موضوع از یک تا چند صفحه است . گاهی یک فصل به " نتیجه " اختصاص می دهند ولی در هر حال حجم آن بسیار کمتر از تنه اصلی است .

بعد از " نتیجه " ، در صورت لزوم " توصیه و پیشنهاد " را بنویسید. مثلاً در مورد لزوم تکرار یا تکمیل این تحقیق ، یا ادامه این سلسله تحقیقات ، یا کاربرد نتایج آن ، یا این قسمت را می توانید جدا یا در ادامه نتیجه بنویسید.

۴ - خلاصه

" خلاصه " یا " چکیده " رساله متنی است. فشرده ، مستقل ، و جامع که تمام مطالب رساله را یعنی عنوان ، زمینه ، تعریف موضوع ، روش تحقیق ، سابقه تحقیقات قبلی ، یافته ها ، نتیجه گیری و توصیه و پیشنهاد دربرمی گیرد. در مثال " خلاصه " مانند فیلم عکاسی است که تمام واقعیت را در یک قاب کوچک خلاصه می کند.

مطالب " خلاصه " از زبان شخص سوم یعنی ناظر بیطرفی گفته می شود و نه از زبان نویسنده ، و اغلب به صیغه مجهول نوشته می شود ، مثلاً : در این رساله نشان داده شده است که ... بررسی آماری به این نتیجه رسیده است که ... توصیه شده است که ...

لحن " خلاصه " مطلقاً فاقد احساسات و قضاوت های ارزشی نسبت به موضوع و رساله است ، همچنین در عین جامعیت طوری فشرده است که نمی توان یک کلمه از آن را حذف کرد و بنا بر این فرصتی برای تعارف و انشاء پردازی نیست .

" خلاصه " طوری نوشته می شود که مشتقل از اصل رساله قابل استفاده باشد . معمولاً خلاصه های مقاله ها و رساله ها را در مجموعه هایی بنام " چکیده نامه " درج می کنند تا محققان با مطالعه آنها دریابند که آیا مقاله و رساله مورد نظر به کارشان می خورد یا نه .

مثال . خلاصه یک مقاله کوتاه تحقیقی :

این مقاله گزارش تحقیقی است که در باره نحوه گذران اوقات فراغت کودکان و نوجوانان توسط دو نفر از محققان مؤسسه ... انجام شده است . در ابتدا اوقات فراغت تعریف شده ، تاریخچه و اهمیت آن شرح داده شده است . مقدمه تحقیق توصیفی بصورت میدانی با آمارگیری خوشه ای از ۵۰۰۰ دختر و پسر در مقطع سنی ۸ تا ۱۲ سال در طهران صورت گرفته است . حاصل آمارگیری نشان یافته ها داده است که بازی ، مسافرت ، مطالعه ، مهمانی رفتن ، تماشای سینما و تلویزیون اوقات فراغت آنها را تشکیل می دهد . محققان توصیه کرده اند که تحقیق مشابهی در روستاها نیز انجام و نتایج آنها مقایسه شود .

حجم " خلاصه " رساله یک تا دو صفحه (۲۰۰ تا ۴۰۰ کلمه) است . این رساله ها در انتهای خلاصه " واژه های کلیدی " (یا کلید واژه ها) را بنویسید . کلید واژه ها عنوان هایی هستند که مقاله ، رساله ، یا کتاب را می توان تحت آنها فهرست کرد و یا برعکس در فهرست های موضوعی ذیل آن عنوان ها می توان مقاله را باز یافت . مثال - در رساله معانی استعاری رنگها در آثار مبارکه ، سه کلید - واژه ؛ " استعاره " ، " رنگ " ، " زبان آثار مبارکه " انتخاب می شود . بنابراین در فهرست موضوعی ذیل این سه عنوان نام رساله را می نویسند و کسانی که در جستجوی مطالبی در باره استعاره ، رنگ و زبان آثار مبارکه اند ، همه این رساله را می یابند . در فهرست نویسی کتابخانه ها ، این واژه ها را از فهرست " مجموعه سرعنوانهای موضوعی " که بطور یکسان در سراسر دنیا بکار می رود ، انتخاب می کنند . اما در مورد مسائل امری تا زمانی که فهرست واحدی از سرعنوان ها برگزیده نشده است ، هر کس بر حسب موضوع مقاله ، واژه هایی را پیشنهاد می کند . این کلید واژه ها بصورت اسم مفرد یا عنوان مرکب (از یک یا چند اسم و یک یا چند صفت) نوشته می شوند و شامل اعلام مهم و موضوعها و مفاهیم اصلی رساله اند . برای انتخاب آنها باید متن رساله را بدقت خوانند .

مثالهایی از کلیدواژه ها :

رساله صلح در تعالیم ادیان کلید واژه ها : صلح ، جنگهای مذهبی ، احکام و تعالیم (متن رساله شامل شرح جنگهای مذهبی هم هست)

رساله تأثیر روش های تشویقی در مشارکت دانش آموزان در امور کلاس درس اخلاق

کلید واژه ها : روش های تشویقی ، آموزش فعال ، دانش آموزان (مترجمان)

رساله فهرست موضوعی مکاتیب ، کلید واژه ها : فهرست نویسی امری ، مکاتیب

رساله تاریخچه قلعه شیخ طبرسی ، کلید واژه ها : قلعه شیخ طبرسی ، وقایع

مازندران ، عهد اعلی

رساله تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون ، کلید واژه ها : فرهنگ

ایران ، زردشت ، افلاطون ، فرهنگ یونان

برای رساله خود ۲ تا ۵ کلید واژه انتخاب نمایید و بنویسید .

x x x

چنانکه دیدید در این جزوه بیشتر بر " قالب " مقدمه و نتیجه تأکید شده است . البته درست است که " محتوا " مهم تر از " قالب " است ، اما نباید اهمیت " قالب " را در ایجاد انضباط فکری نویسنده دست کم گرفت . حتی گاهی " قالب " برای کسانی

که نمی دانند مطالب پراکنده شان را چگونه به سلک عبارات منظم درآورند، نجاتبخش است. البته آزادید که با رعایت کلیات این قالب، جامه آن را به اندام رساله خود بدوزید یعنی به تناسب، اجزای آن را کم و زیاد کنید و قسمتهایی را که جایی در آن رساله خاص ندارند، حذف نمایید.

دیدن الگوهای خوب، بیش از معلم و کتاب آموزنده است. توصیه ما این است که هر چه بیشتر به مطالعه آثار تحقیقی مؤلفان توانا بپردازید و از آنها تقلید کنید.

بعضی از رساله‌ها بعداً به صورت کتاب منتشر می شوند. مثالهایی از این قبیل را در طول این جزوه نام بردیم: کتاب ساختار انقلابهای علمی، کتاب آفرینش در قرآن، کتاب تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون و کتاب مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام. البته در این کتابها به مقتضای نشر عمومی، تقسیم بندی جزئی طرح تحقیق و مقدمه را که مخصوص مؤسسات تحقیقی و آموزشی است، مطابق نیازهای خواننده عمومی تغییر داده و ساده تر کرده اند. اما اغلب چنان هست که با دقت در مقدمه آنها اجزای آن را می توان تشخیص داد.

کتابهای مجموعه "چه می دانم؟" نیز الگوهای مناسبی برای رساله نویسی هستند. هر کتاب از این مجموعه در حقیقت رساله ای تحقیقی است که در موضوع محدودی، توسط فرد صاحب نظری از علمای فرانسوی نوشته شده و در سلسله انتشارات دانشگاهی فرانسه بچاپ می رسد. قالب کلی کتابها تحقیقی و شامل مقدمه، تنه اصلی و نتیجه گیری است و تحقیقات آنها از نوع کتابخانه ای و غالباً معتبر و زبان آنها ساده و بسطی برای خواننده عادی و متخصص جالب و جذاب است. چند کتابی که از این مجموعه مثال زدیم یعنی: کتاب نقد ادبی، مهاجرت روستائیان، اعتیاد و شخصیت، و نیز سایر عنوانهای این مجموعه هم برای مطالعه عمومی جالب اند و هم از نظر طرز نگارش و قالب نوشته آموزنده اند. چنانکه در مقدمه و متن این کتابها هم دقت کنید اجزای مختلف رساله را می توانید تشخیص دهید، اگر چه مؤلفان آنها به جهت ایجاد کشش برای خوانندگان عادی، نرمشهایی در تقسیم بندی عنوانها و شیوه بیان بکار برده اند تا از خشکی مطالب تحقیقی بکاهند و این خود هنر نویسنده است که مطالب مشکل را به شکل و زبان ساده و جذاب عرضه کند. اما این کار نویسندگان مجرب و مسلط است، فراموش نکنیم که ما هنوز در ابتدای راهیم و شایسته است که از قالبهای اصلی قدم بپیماییم تا کم کم بر جریان نگارش مسلط و صاحب شیوه شویم.

فهرست منابع

- ۱ - برزره، ژان . اعتیاد و شخصیت . (مجموعه ۶ چه می دانم) ، ترجمه : توفان گرکانی ، تهران : سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی ، ۱۳۶۸
- ۲ - پانوسی، استفان . تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون . تهران : انجمن فلسفه ، ۱۳۵۶
- ۳ - پتیه، ژان . مهاجرت روستائیان . (مجموعه چه می دانم) ، ترجمه : محمد موء منسی کاشی ، ۱۳۶۹
- ۴ - دنت، دانیل . مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام . ترجمه : محمد علی موحد ، تهران : خوارزمی ، چاپ سوم ۱۳۵۸
- ۵ - کارلونی، ژ. س ، و فیلو، ژان س . نقد ادبی (مجموعه چه می دانم) ، ترجمه : نوشین پزشک ، ۱۳۶۸
- ۶ - کوهن ، تامس س . ساختار انقلابهای علمی . ترجمه : احمد آرام ، تهران : سروش ، ۱۳۶۹
- ۷ - ماکینو، شینیا . آفرینش و رستاخیز در قرآن ، ترجمه : جلیل دولتخواه ، تهران : امیرکبیر ، ۱۳۶۳
- ۸ - نادری ، عزت الله ، و سیف نراقی ، مریم . روشهای تحقیق در علوم انسانی . تهران : بدر ، ۱۳۶۸
- ۹ - نوپا ، پل . "تفسیر قرآن و پیدایش زبان عرفانی" ، ترجمه : اسما عییل سعادت ، مجله معارف ، دوره ۶ شماره ۶ ، ۲۳ ، ۱۳۶۹ ، ص ۱۰۴ - ۵۲